

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

Ю. Ю. Богуславська

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Сьогодні підвищена увага суспільства зосереджена на питаннях етнічної самоідентифікації особистості. Стан етнічної свідомості стає важливим фактором розвитку, який безпосередньо впливає на хід соціально-політичних процесів. Для досліджень культурно-побутових традицій та характеру формування міжетнічних взаємовідносин, з'ясування сучасної національної структури регіону необхідним є комплексний аналіз етнотемографічної ситуації, що склалась на Одещині напередодні отримання Україною незалежності. Одним із напрямків такого аналізу є вивчення найменших структурних складових територіального розміщення населення регіону — окремих населених пунктів. В цій статті ми зосредили увагу на розселенні в Одеській області євреїв. Дослідження історії розселення представників єврейського етносу на теренах України проводились і раніше [1], але детальна картина розміщення населення по території залишалась поза увагою дослідників.

Значна кількість єврейських поселенців у містах та містечках Півдня України у ХІХ ст. була викликана наявністю “смуги осілості” та заохочувальними заходами царського уряду. В 1857 р. у Новоросії вони становили 3,8 % від усього місцевого населення [2]. Але у наступні історичні періоди чисельність єврейського населення поступово зменшувалась внаслідок міграційних та етнічних процесів, а також масового їх винищення у роки терору та окупації. Післявоєнний період позначився обмеженнями в розвитку національної культури всіх етнічних меншин. Однією з відмітних ознак офіційної національної політики у 70–80-х рр. стало посилення антисемітизму внаслі-

док негативного ставлення до “можливих носіїв сіоністської ідеології” [3]. З одного боку, в таких умовах відроджується та набирає обертів єврейський національний рух, з іншого — посилюються асиміляційні тенденції. Протягом кількох останніх десятиліть радянського періоду відбувалися активні міграційні процеси як на зовнішньому, так і на внутрішньообласному рівні, підвищувались темпи урбанізації та, як наслідок, посилювався процес переміщення населення до міст взагалі й, зокрема, до обласного центру. Ці зрушення мали внести певні зміни в історичне співвідношення національностей, що мешкали в регіоні.

Основою для отримання певних висновків стали матеріали суцільних статистичних обстежень населення — Всесоюзних переписів. У другій половині ХХ ст. таких переписів було проведено чотири: у 1959, 1970, 1979 та 1989 роках. Офіційні друковані джерела подавали оброблені дані переписів у вигляді загальних таблиць, що характеризують населення області в цілому [4]. За матеріалами Центрального статистичного управління, що містять результати переписів, можна прослідкувати зміни у абсолютній та відносній кількості євреїв в Одеській області (див. табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка чисельності єврейського населення Одеської області^{1**}

	1959		1970		1979		1989	
	чоловік	%	чоловік	%	чоловік	%	чоловік	%
Всього	121 377	6,0	117 233	4,9	92 132	3,6	69 105	2,6
Міське	118 962	12,4	116 841	8,8	91 512	5,9	68 668	4,0
Сільське	2 415	0,2	943	0,1	620	0,06	437	0,05

Як демонструють цифри, загальна чисельність євреїв Одещини зменшується, так само як і їх відсоткова частка і серед міських мешканців, і серед сільського населення. Відсоток євреїв в Одеській області зменшився більш ніж удвічі, серед міського населення — втричі.

Серед євреїв спостерігається помітне переважання міських мешканців над сільськими: у 1959 р. в міських населених пунктах мешкало 98,0 % єврейського населення регіону,

¹ * Розраховано автором за даними Всесоюзних переписів 1959, 1970, 1979, 1989 рр.

у 1970 р. — 99,7 %, у 1979 р. — 99,3 %, у 1989 р. — 99,4 %, у 2001 р. — 98,8 %. Високо урбанізованими етносами в межах Одеської області протягом всього досліджуваного періоду залишаються також росіяни та білоруси, але в помітно меншій мірі (наприклад, серед росіян у 1989 р. міські мешканці становили 86,0 %, серед білорусів у тому ж році — 81,6 %).

На жаль, програми опитування, а головне — характер публікації матеріалів переписів суттєво відрізняються один від одного, отже, провести порівняння вдається не завжди. Проте, завдяки збереженню в архівах Статуправління деяких первинних таблиць, створених за матеріалами переписів 1979 та 1989 років, наявні детальні відомості щодо національного складу міських населених пунктів Одеської області [5]. На підставі цих даних можна побудувати таблицю динаміки чисельності євреїв у містах та селищах міського типу протягом десятиріччя (див. табл. 2).

Таблиця 2

Наявність євреїв у міських населених пунктах**

Населений пункт	1979			1989		
	Всього	євреїв		Всього	євреїв	
		Чол.	%		Чол.	%
м. Ананїв	10 563	188	1,8	10 330	117	1,1
м. Арциз	17 091	128	0,8	20 462	71	0,3
м. Балта	20 504	759	3,7	23 157	480	2,1
м. Березівка	12 408	100	0,8	13 898	34	0,2
м. Білгород-Дністровський	45 969	1 052	2,3	55 590	800	1,4
сmt. Затока	1 416	11	0,8	1 591	6	0,3
сmt. Сергіївка	2 290	15	0,7	8 163	33	0,4
сmt. Біляївка	13 066	16	0,1	13 770	9	0,07
сmt. Хлібодарське	-	-	-	2 740	13	0,5
м. Болград	16 923	156	0,9	18 388	80	0,4
сmt. Велика Михайлівка	5 919	19	0,3	6 094	3	0,05
сmt. Цебрикове	3 676	14	0,4	3 064	5	0,2
сmt. Іванівка	2 813	15	0,5	3 470	9	0,3
сmt. Петрівка	4 825	9	0,2	5 352	9	0,2
сmt. Радісне	2 061	7	0,3	2 208	3	0,1
м. Ізмаїл	82 485	1 077	1,3	92 499	838	0,9
сmt. Суворове	6 388	-	-	5 923	-	-

** Розраховано автором за даними Всесоюзних переписів 1979, 1989 рр.

Населений пункт	1979			1989		
	Всього	євреїв		Всього	євреїв	
		Чол.	%		Чол.	%
м. Кілія	25 027	254	1,0	25 639	171	0,7
м. Вилкове	10 331	7	0,06	11 081	4	0,04
сmt. Кодима	10 197	89	0,9	11 171	54	0,5
сmt. Слобідка	3 064	3	0,1	2 695	3	0,1
сmt. Комінтернівське	4 502	15	0,3	5 250	12	0,2
сmt. Нові Беляри	4 606	14	0,3	2 802	5	0,2
сmt. Чорноморське	-	-	-	4 272	5	0,1
м. Котовськ	40 191	500	1,2	42 604	295	0,7
сmt. Красні Окни	5 420	12	0,2	5 721	9	0,2
сmt. Любашівка	9 654	60	0,6	9 937	9	0,09
сmt. Зеленогорське	2 039	-	-	1 982	-	-
сmt. Миколаївка	3 594	8	0,2	4 094	2	0,04
сmt. Овідіополь	9 653	39	0,4	10 552	37	0,6
сmt. Великодолинське	8 257	16	0,2	9 856	11	0,1
сmt. Таїрове	-	-	-	2 102	9	0,3
м. Рені	21 186	147	0,7	23 667	96	0,4
м. Роздільна	15 338	59	0,4	17 792	41	0,2
сmt. Лиманське	8 034	20	0,2	8 965	9	0,1
сmt. Саврань	6 724	163	2,4	7 417	74	1,0
сmt. Сарата	5 396	34	0,6	6 024	13	0,2
сmt. Тарутине	5 677	18	0,3	6 259	13	0,2
сmt. Березино	4 767	2	0,04	4 419	-	-
сmt. Бородино	2 098	1	0,05	1 959	1	0,05
сmt. Серпневе	2 419	1	0,04	2 246	1	0,04
м. Татарбунари	10 653	28	0,3	11 497	18	0,2
сmt. Фрунзівка	4 892	34	0,7	5 276	15	0,3
сmt. Затишшя	3 832	4	0,1	3 455	-	-
сmt. Ширяєве	7 816	14	0,2	7 592	4	0,05
м. Іллічівськ	43 445	383	0,9	55 431	306	0,6
сmt. Олександрівка	6 424	3	0,05	4 948	8	0,2
сmt. Южне	141	-	-	15 567	52	0,3
Всього	533 774	5 494	1,0	618 971	3 787	0,6

Кількісне співвідношення та територіальне розташування взаємодіючих національних груп є важливим фактором, який впливає на інтенсивність міжнаціональних контактів. Припускаючи, що у середині достатньо малих територіальних осередків існує постійне переміщення, дифузія, можна умовно вважати такі первинні територіальні осередки структурно-однорідними за національним складом населення та не враховувати особливості розміщення етнічних груп всередині осередку. Для

урбанізованих територій у якості таких первинних осередків інтенсивних контактів можна умовно прийняти окреме міське поселення. В даній роботі ми не розглядаємо Одесу — центральний мегаполіс області, тому що етнічні процеси у подібних крупних населених пунктах суттєво відрізняються за характером і потребують окремої уваги та додаткового дослідження.

Отже, бачимо, що у жодному місті чи селищі міського типу в Одеській області єврейське населення протягом десяти років між переписами не зросло. З 1979 по 1989 роки кількість євреїв істотно зменшувалась на фоні загального зростання абсолютної кількості населення, зменшилась і відсоткова частка. Найбільший відсоток євреїв спостерігався у районних містах Балті, Сараті та Білгороді-Дністровським, але й ці національні осередки підпали під загальну тенденцію. Подібні процеси є цілком закономірними і пояснюються як наявністю внутрішніх міграцій, струмені яких спрямовано до урбанізованого центру, так і дією факторів етнічної асиміляції. За умов високої етнічної мозаїчності, індекс якої для Одеської області завжди був доволі високим (у вказані роки в середньому $P_j \approx 0,63$), представники нетитульних етносів змушені укладати шлюби з особами інших національностей. Діти частіше визначають свою етнічну приналежність, орієнтуючись на мову родинного спілкування, яка у неоднорідній родині та в україномовному чи російськомовному середовищі навряд чи буде іншою.

Таким чином, за часів завершення радянського періоду в Одеській області ані села, ані маленькі міста та селища міського типу не стали осередками єврейського етнокультурного спілкування через суттєве зменшення й без того незначної кількості свідомих представників етносу.

Джерела та література

1. Кабузан В. М., Наулко В. І. Євреї на Україні, в СРСР і світі: чисельність і розміщення // УІЖ. — К., 1991. — № 6.
2. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. — Київ: Головна спеціалізована редакція літератури мовами нац. меншин України, 1998. — С. 41-42.
3. Історія Одеси. — Одеса: Друк, 2002. — С. 461.
4. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. — Национальный состав населения СССР. — Ч. 1. — Книга 2. — М.: Центр. Стат. упр. при Совете Министров СССР, 1972. — С. 488-490; Население СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1979 г. — М.:

Политиздат, 1980. — 32 с.; Национальный состав населения СССР (по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г.). — М.: Финансы и статистика, 1991. — 264 с.
5. Архів Держкомстата України. — Оп. 20. — Спр. 37. — Т. 6.

Анотації

***Богуславская Ю. Ю.* Динамика численности еврейского населения Одесской области во второй половине XX ст.**

В статье анализируются изменения в количественном соотношении и территориальном размещении представителей еврейского этноса на основе статистических данных, собранных в ходе Всесоюзных переписей населения.

***Boguslavska Yu. Yu.* Dynamics of numbering of Jewish population in Odessa's region in the second half of the XX century.**

The article considers changes of quantity balance and territorial dislocation of Jewish population based on statistic data of all-soviets censuses of population. The comparison was made at the level of a separate town settlement.

Р. І. Ветров, С. В. Зборець

ПРО ВХОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КОМУНІСТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ДО ЛАВ КП(б)У (1920–1925 рр.)

Питання про ліквідацію багатопартійності в Україні у 1920–1925 рр. взагалі і про входження національно-комуністичних партій до лав КП(б)У зокрема, є дуже важливим як в науково-теоретичному, так і історико-політичному значенні. Справа полягає в тому, що в період української революції 1917–1920 рр. в державі діяли понад 30-ти різних політичних партій, а вже на початку 20-х років була ліквідована багатопартійність і створена однопартійна більшовицька система влади в Україні. Актуальність питання посилюється ще й тим, що в різні історичні епохи дослідники по різному розглядали історію політичної трансформації національно-комуністичних партій від ліквідації та знищення до входження та злиття з КП(б)У.

Треба сказати, що в літературі 20-х років майже зовсім не розглядалася проблема “ліквідації багатопартійності”. Тоді